

Janko Gačnik:

ABSOLVENTI MARIBORSKEGA UČITELJIŠČA — BORCI ZA SLOVENSKO KOROŠKO, MARIBOR IN ŠTAJERSKO PODRAVJE V LETIH 1918—1919

I.

Slovenski rodoljubi so se trudili, da bi se izšolalo čimveč sinov zavednih koroških Slovencev za slovenske učitelje na Koroškem. Pri tem jih je gmotno podpirala slovenska šolska družba sv. Cirila in Metoda, posebno od leta 1908 dalje. To prizadevanje je podpiralo tudi **moško učiteljišče v Mariboru**, na katerem je maturiralo v času od leta 1907 do 1918 devetnajst slovenskih učiteljiščnikov, ki so bili doma iz raznih krajev slovenske Koroške.

Leta 1909 nas je zaprosilo za sprejem v pripravnico učiteljišča v Celovcu 8 mladih koroških Slovencev, toda **vsem osmim** so tam sprejem odklonili. Vedeli so, da gre za bodoče zavedne slovenske učitelje, ki se ne bodo dali vpreči v službo nasilne germanizacije. Sprejeli so nas pa v pripravnico **učiteljišča v Mariboru**. Kmalu se je pokazalo, da je naše šolsko znanje slovenščine nezadovoljivo, saj nam niso bili znani niti najbolj osnovni slovniški izrazi kot na primer soglasnik, glagol, predlog itd.; tudi naše pravopisno znanje je bilo zelo slabo. Po takratnih predpisih je bilo za Slovence trdnejše znanje slovenskega jezika obvezno. Grozila nam je vsem osmim nevarnost, da bomo morali po treh mesecih preizkušnje zaradi nezadostnega znanja knjižne slovenščine zapustiti pripravnico. Da bi se to le ne zgodilo, nas je ob nedeljah dopoldne posebej, prostovoljno in brezplačno poučeval v slovenski slovnici in pravopisju dr. Matko **Potočnik**, profesor zemljepisja in zgodovine na tem učiteljišču. Toda kar smo zamudili v tolikih letih na koroških utrakvističnih šolah, v dveh do treh mesecih tudi vsa požrtvovalnost profesorja in dobra volja pripravnikov ni mogla nadomestiti. Trije koroški Slovenci so morali zapustiti pripravnico zaradi nezadostnega znanja knjižne slovenščine, četrti se je dal prepisati za Nemca, ker za nemške pripravnike slovenski jezik ni bil obvezen predmet, vendar je tudi ta prebežnik na koncu šolskega leta zaostal. Jasno se je pokazalo, da so dosegle tedanje šole s **slovenskim učnim jezikom**

na **Štajerskem** za Slovence veliko večji učni uspeh kot dvojezične šole na Koroškem. Le štirje smo se do leta 1914 prebili do mature: Möderndorfer, Rajhman, Šumnik in Gačnik. Trije smo takoj zaprosili za namestitev na Koroškem. Zaradi vojne je bilo mnogo moških učnih mest izpraznjenih, ker je moralo precejšnje število učiteljev oditi k vojakom, med temi tudi Šumnik Jurij, ki je padel leta 1916 na italijanski fronti.

Sredi oktobra sem prejel uradno obvestilo, da pridem v pošte v za namestitev v »Pischeldorfu« (Škofji dvor), če bodo tamkajšnjega učitelja poklicali v vojsko in če učiteljica, ki je že določena na njegovo mesto, tega mesta ne bi hotela sprejeti. Zavedel sem se, da je to perfidno izigravanje avstrijske ustave o enakopravnosti vseh narodov ter sem tako zaprosil za namestitev v mariborskem okraju, toda že po štirih mesecih sem moral k vojakom, seveda brez navdušenja za Avstrijo.

Še slabše se je zgodilo z Möderndorferjem. Osumili so ga velezdaje nad Avstrijo, ga prijeli in ekskortirali na divizijsko sodišče v Gradcu. Ko se je le izmazal, je bil nameščen v Št. Vidu pri Ptujju. Po treh mesecih je moral tudi on k vojakom. Na namestitev na Koroškem niti misliti ni mogel.

Tudi Rajhman je zaprosil za namestitev na Koroškem pri okrajnih šolskih svetih v Celovcu, Beljaku in Velikovcu. V Beljaku je Rajhmana šolski nadzornik napotil na Tirolsko. Ko je Rajhman ugovarjal, češ da na Tirolskem ne potrebujejo učiteljev, ki bi bili usposobljeni tudi za pouk v slovenskem jeziku, je ta šolski nadzornik precej neprevidno odgovoril, da tudi on v beljaškem okraju ne potrebuje takih učiteljev. Pregrešil se je direktno proti ustavi in zakonu, Rajhman je tako imel solidno podlago za pritožbo na predsednika Koroške — barona Fries-Skeneja. Kot varuh ustave in zakonitosti je moral le-ta poklicati vse pregoreče eksponente nemške ekspanzije na odgovornost in Rajhmana so namestili v Šmihelu pri Pliberku. Žal le za nekaj mesecev, ker je bil tudi on kmalu poklican v avstrijsko vojsko.

Razumljivo je, da nobeden od nas treh ni mogel biti vnet borec za Avstrijo, pa smo se zato leta 1918 zdravi vrnili v domovino. Toda do tako dolgo in željno pričakovanega učiteljevanja med Slovenci na Koroškem še vedno nismo mogli priti. Vneli so se pa boji za osvoboditev koroških Slovencev. Vsi trije smo se prostovoljno javili v prvo slovensko vojsko in aktivno posegli v mestoma zelo zagrizene in krvave boje.

Šele po jugoslovanski vojaški zasedbi slovenske Koroške junija 1919 je bilo omogočeno, da sta mogla končno opravljati Möderndorfer in Rajhman učiteljsko službo med koroškimi Slovenci, prvi

v Šentvidu pri Mostiču, drugi v Hodišah, Ločah in Žihpoljah, Gačnik pa je bil 29. aprila 1919 med napadom na sovražno artilerijo težko ranjen in ujet. Šele za dober mesec pred plebiscitom se je mogel iz bolnice vrniti v svojo domačo vas Libeliče, kjer je še posegel v plebiscitno borbo za Jugoslavijo.

Pred letom 1914 so na mariborskem učiteljišču maturirali še sledeči koroški Slovenci: Feinig Ivo, Medved Janez (šel k železnici), Kuhar Janko, Šimon Rudolf, Mihev Ivo, Čebul Jernej, Kostwein Rupert, Kuper Tomaž, Maklin Miha. Po letu 1914 pa še Vutej Rado, Veselko Ivan, Kobentar Anton, Dobernik Simon in Križman Josip. Vsi, razen Medveda in v vojni padlih ter Maklina, so za jugoslovanske zasedbe poučevali na Koroškem, nekateri, ki so maturirali še pred letom 1914, pa že prej. Po plebiscitu so morali vsi zapustiti učiteljsko službo v avstrijskem delu Koroške, t. j. na plebiscitnem ozemlju. Feinig, Kuhar, Šimon, Mihev, Möderndorfer in Gačnik so bili nameščeni kot učitelji v Mežiški dolini, ostali v raznih drugih krajih Slovenije, Veselko je šel v zasebno službo. Na Koroškem v Avstriji pa sta ostala Kuper in Vutej v nadi, da bosta le dobila namestitev kot učitelja, čim se pomirijo duhovi in nacionalne strasti. Čakala sta in čakala, toda zaman. Še z dobro plačanimi službami v privatnem sektorju nista mogla računati. Zaposlila sta se v slovenskem združenstvu, Vutej je bil dalje časa urednik »Koroškega Slovenca«, ki je takrat moral izhajati na Dunaju.

Premalo mi je odmerjenega prostora, da bi mogel opisati, kako je bilo z vsemi koroškimi slovenskimi učitelji med okupacijo 1941 do 1945. Okupator ni prizanesel nobenemu, najprej pa je doletela njegova zločinska pest Vuteja, namreč zloglasni Buchenwald, ostali so bili večinoma izseljeni ali internirani, z okupatorjem pa ni sodeloval nobeden.

Tudi po vojni leta 1945 so nastale na Koroškem take razmere, vpičo katerih ni mogel biti na avstrijskem delu Slovenske Koroške nameščen nobeden od teh, ki so z velikimi upi, da bodo enkrat mogli poučevati v svoji ožji koroški slovenski domovini, poprej obiskovali moško učiteljišče v Mariboru.

II.

1. november 1918 je za Slovence važen zgodovinski dan: tega dne so v Celovcu izvolili nemško nacionalni oficirji poveljnika za obrambo koroške dežele podpolkovnika Hülgertha, Nemca — Dunajčana, v Mariboru pa je slovenski pesnik Vojanov, major Rudolf **Maister** s svojim samozavestnim nastopom prevzel vojaško poveljstvo od štirih avstrijskih polkovnikov. Pripadnost teh mest bodisi

avstrijski bodisi šele snujoči se jugoslovanski državi je bilo treba braniti z orožjem v rokah. Prav o pripojitvi Maribora in ostalega štajerskega Podravja Jugoslaviji, s čimer je bila izvršena osvoboditev obmejnih Slovencev od nadaljnega nacionalnega zatiranja, so odločilno pripomogli prosvetni delavci, med njimi tudi učitelji — bivši absolventi **mariborskega učiteljišča***.

Že na dekretu o imenovanju majorja Maistra za generala vidimo, da sta podpisana dva prosvetna delavca: prof. dr. Karel Verstovšek kot predsednik Narodnega sveta v Mariboru in prof. Fran Voglar kot njegov tajnik. Ko je general Maister ukazal stotniku Edvardu Vavpotiču, naj izmed preostalih vojakov 26. domobranskega pešpolka — prve dni novembra jih je bilo le 87 — organizira vojaške enote, ki naj branijo Maribor za Slovence in Jugoslavijo, je bil za komandirja prve tedaj formirane čete imenovan Jože **Malenšek**. Ko je general Maister organiziral obmejno poveljstvo za Sp. Štajersko, je za svojega adjutanta izbral prosvetnega delavca prof. Franca Mravljaka. Za štacijskega poveljnika v Mariboru — pozneje preimenovanega v komandanta mesta — je general Maister postavil 9. novembra 1918. leta takratnega stotnika **Franca Cvirna**.

V teh dneh sta pogumno in uspešno sodelovala še poročnik Franjo **Luknar** ter Gustav **Šilih**, pozneje znani slovenski pedagog in profesor učiteljišča v Mariboru.

Dotlej vladajoči nemški veljaki v Mariboru se niso mogli sprizniti z dejstvom, da bi jim vladali Slovenci; pripravljali so proti-udar, zlasti ko so opazili, kako maloštevilna je slovenska vojaška posadka v Mariboru, njim pa je bila poleg številčno vedno močnejše domače Schutzwehr ali belo-zelene garde obljubljena še izdatna podpora iz Leibniza in Graza. General Maister je spoznal pretečo nevarnost in se odločil za mobilizacijo, kljub temu da ni imel za to dovoljenja narodne vlade v Ljubljani in so oklevali tudi nekateri člani Narodnega sveta v Mariboru, češ da je ljudstvo siti vojne in se tej mobilizaciji **ne bo odzvalo** v zadostnem številu. Zmotili so se malodušneži. Ljudstvo se je odzvalo najprej in najbolj številno prav iz krajev, kjer so že pred vojno vzgajali slovensko mladino dobri in odločni slovenski učitelji v slovenskih šolah. Najprej so se odzvale Ruše, in to zelo častno. Ruše so že pred prvo svetovno vojno imele vzorno urejeno slovensko šolo. Že pri vходу si opazil, da so stene hodnikov okrašene z lepimi in smiselnimi slovenskimi izreki vzgojne vsebine, učitelji sami odločni vzgojitelji Slovinci. Šola je bila Nemcem in njihovim podrepnikom trn v peti. Leta 1914 so po umoru avstrijskega prestolonaslednika obdolžili 19 Rušanov srbofilstva in

* Imena teh absolventov so v nadaljevanju razprto tiskana.

veleizdaje. Močna vojaška eskorta je te Rušane odvedla na divizijsko sodišče v Grazu, med aretiranimi so bili tudi štirje učitelji **Lasbaher, Lesjak, Senkovič in Stane**. Ruše so mariborski Nemci proklamirali za »Mali Beograd«. Zelo častno so se odzvali mobilizaciji tudi Slovenci iz krajev okrog Ormoža in Središča. Tudi v teh krajih so poučevali in vzgajali šolsko mladino znani slovenski narodno zavedni in odločni napredni učitelji, prav tako je bilo v raznih krajih Prlekije, ki se je pozneje izkazala še ob močnem nemško-madžarskem napadu na Radgono, in v mnogih krajih okrog Celja in v Savinjski dolini. Zelo časten je bil odziv tudi iz nekaterih krajev v Slovenskih goricah, severno od Maribora.

General Maister se je odločil, da s svojimi prostovoljci razoroži vedno močnejšo nemško belo-zeleno gardo (Schutzwehr). Naletel ni samo na oklevanje pri vladi v Ljubljani, ampak tudi pri nekaterih odbornikih Narodnega sveta v Mariboru. Pa se je dvignil znani napredni **prosvetni delavec** dr. Leopold Poljanec ter odločno podprl namero Maistra z besedami: »Biti nas mora sram in nismo vredni svobode, ako v tako važnem trenutku ne čutimo v sebi dovolj moči in sile!«

Načrt za razorožitev je sestavil general Maister sam. V dveh izmed petih razorožitvenih sektorjev sta razorožitev uspešno vodila prosvetna delavca, stotnik prof. dr. Anton Dolar v mestu in nadporočnik Jože **Malenšek** na odseku Pobrežje ob sodelovanju poročnikov Pera **Cestnika** in Jožeta **Groznika**. Na glavnem kolodvoru je vodil razorožitev tudi poročnik Božidar **Tomažič**. Po utrditvi vojaškega in političnega položaja v Mariboru je bilo treba zavarovati vso severno mejo od Radgone pa do Šent Pavla v Labodski dolini na Koroškem. Prav na najbolj izpostavljenih obrambnih položajih so stali kot poveljniki vojaških oddelkov mladi slovenski oficirji, absolventi mariborskega učiteljišča, kakor Beno **Zeilhofer**, Janko **Žel**, Franjo **Haberman**, Franc **Luknar**, Jernej **Pavlič**, Jože **Malenšek**, Vlado **Porekar**, Zmago **Kristan**, Stanko **Jurko** in Rado **Vutej**, ki je organiziral prvo oboroženo narodno stražo v Žitari vasi na Koroškem in je s svojimi prostovoljci zasedel v ofenzivi 29. aprila 1919 utrjeni Podljubelj. Ciril **Hočever** je kot smučar v planinski četi pod vodstvom Rudolfa Badjura branil zaledje borcev za tunel pri Podrožci januarja 1919, kjer so koroški prostovoljci pod vodstvom Janka **Gačnika** z uspehom sodelovali pri odbitju nemških napadov na Svatne in Področico. Posebej je treba omeniti pri junaški obrambi Radgone 6. četo pod poveljstvom Bena **Zeilhoferja**, ki je še kot ranjenec spodbujal svoje prostovoljce, dokler ga ni nadomestil Lojze **Herzog**, na čelu prostovoljcev iz Prlekije. Beno Zeilhofer je bil odlikovan z visokim redom Belega orla. Hrabro se je boril tudi Zmago

Kristan v Labodski dolini. Ujetega so sramotili in trpinčili podivjani Volkswehrovci, pobrali so mu oficirske distinkcije in ga obsodili na smrt. Le srečno naključje ga je rešilo, da ni bil obešen. Kristan je pozneje pod izredno težkimi pogoji pobegnil iz ujetništva in je ponovno vstopil med borce za Koroško.

Znani slovenski skladatelj Slavko **Osterc** je bil adjutant 3. bataljona v koroški ofenzivi, **Hergouth** Josip in **Gmajner** Tone sta med drugim sodelovala v štabu štajerskega obmejnega poveljstva. Borci za slovensko severno mejo so bili še tile absolventi mariborskega učiteljišča: **Brglez** Franc, **Bezjak** Adolf, **Dominkuš** Maks, **Fink** Ivan, **Fünk** Tone, **Fridl** Franc, **Herzog** Ferdo, **Hohnjec** Anton, **Horvat** Albin, **Ilgo** Ferdo, **Jeretin** Rudolf, **Kac** Jože, **Kosar** Robert, **Kramer** Franc, **Lovrec** Franc, **Malenšek** Lojze, **Menhard** Lojze, **Mejovšek** Branko, **Megla** Milan, **Osterc** Anton, **Rauter** Mirko, **Rajh** Mirko, **Šegula** Josip, **Šegula** Franc, **Vauda** Mirko, **Vavroh** Mirko, **Velnar** Jože, **Vokač** Jože, **Zeilhofer** Oto, **Žagar** Josip, **Železnik** Vatroslav in **Živko** Gustav. Večina teh je sodelovala v sijajno potekli ofenzivi, ki je pričela 28. maja 1919. Jugoslovanske vojaške enote so mogle po težkih bojih, zlasti v odseku labodskega odreda, že 6. junija zasesti Celovec in Gosposveto.

Verjetno sem pri naštevanju izpustil imena še nekaterih borcev, bivših absolventov mariborskega učiteljišča, toda nenamerno, saj je od tistih časov preteklo že 45 let. Spomin popušča, vrh tega mi niso bili dostopni arhivi celjskega in slovenskega planinskega polka. Sicer pa v tem spisu ne težim, da bi proslavljali posamezne osebe, temveč da pokažemo, kaj so storili za Slovence v zgodovinskih dneh tudi naši šolniki, zlasti absolventi mariborskega učiteljišča, ki so se kljub temu, da so bili mnogi med njimi že siti štirih let prve svetovne vojne, odzvali klicu slovenskega pesnika in generala in svoji vesti, zavedajoč se, da teče boj za pravično stvar, za katero so bili pripravljene žrtvovati tudi svoje takrat še mlado življenje.*

* Podatke za to razpravo sem deloma zbral iz osebnih spominov prizadetih, delno iz razprave »Boj za Maribor in Štajersko Podravske v letih 1918—1919«, ki jo je spisal Ude Lojze, znanstveni sodelavec univerze v Ljubljani in koroški borec in je izšla v »Zgodovinskem časopisu« leta 1961 v Ljubljani.